

SOCIÁLNÍ SÍTĚ MORAVSKÝCH BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ V DOBĚ PŘEMYSLOVSKÉ (ČÁST 1. HRADIŠTĚ U OLMOUC)¹

Josef Šrámek

Dějiny středověkého mnišství představují poutavý příběh, plný proměn, zvratů, mnohdy i pnutí. Idea zbožného života a následování biblických vzorů se stala od pozdní antiky jedním z pilířů křesťanské kultury a zvláště na Západě posléze představovala takřka konstantu v podobě vracející se snahy o očistu a návrat ke kořenům.² Pozornost historiků se v tomto ohledu již tradičně napíná především ke 12. století, které zrodilo velmi vlivné reformní proudy cisterciáků a premonstrátů, přičemž v první řadě cisterciáci se díky charismatu sv. Bernarda z Clairvaux stali až jakýmsi symbolem doby.³ Obliba následovníků sv. Bernarda a sv. Norberta z Xanten tak definitivně ukončila pomyslné období hegemonie staršího mnišského proudu, odvozujícího svůj původ od „patriarchy západního mnišství“ sv. Benedikta z Nursie.⁴ Tento

¹ Studie je výstupem projektu GA ČR 19-21654S – Obraz/y v době Přemyslovců: kontexty a formy, jehož nositelem je Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Souhrnně LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*. Brno 2001; FRANK, Karl Suso: *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha 2003; VANDERPUTTEN, Steven: *Monastic reform as process. Realities and representations in Medieval Flanders, 900–1100*. Ithaca–London 2013. Že tento proces není vlastní toliko obvykle skloňovanému období 11.–13. století, které je jinak hlavním tématem tohoto pojednání, ukazuje STEJSKAL, Jan: *Humanismus a reforma benediktinského monasticismu*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica 30, 2001, s. 43–51.

³ Srov. DINZELBACHER, Peter: *Bernhard von Clairvaux. Leben und Werk des berühmten Zisterziensers*. Darmstadt 1998; NEJESCHLEBA, Tomáš – KUČSA, Roman: *Bernard z Clairvaux. Chiméra svého století*. Olomouc 2020. Na skutečnost, že vliv cisterciácké spirituality a charismatu sv. Bernarda působil i mezi premonstráty v českých zemích upozornila KERNBACH, Anna: *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období (dále jen Vincenciova a Jarlochova kronika)*. Brno 2010, s. 182–184. Na jiné aspekty Bernardova vlivu poukázala HRABOVÁ, Libuše: *Výzvy Bernarda z Clairvaux ke druhé křížové výpravě a jejich pozdější souvislosti*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica 33, 2007, s. 53–66.

⁴ ŠRÁMEK, Josef: *Mezi normou, reformou a praxí. Probošťství benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku (dále jen Mezi normou, reformou a praxí)*. Olomouc 2016, s. 39–154.

trend se nevyhnul ani českým zemím,⁵ a objevují se dokonce teze hovořící o českém (tzv. dlouhém) 13. století jako o století cisterciáckém (ve smyslu vlny šlechtických fundací).⁶ Ve 13. století však už měli cisterciáci a premonstráti silnou konkurenci v podobě vzestupu žebravých řádů v čele s dominikány a minority.⁷

Mezi historiky rozmach nových řádů vyvolal zájem o vztahy mezi jednotlivými řeholními proudy a tyto otázky následně vedly k závěrům, že příčinou úspěchu především cisterciáků bylo vnitřní vyčerpání benediktinského mnišství, které údajně nestačilo na úkoly nové doby.⁸ Chybí ovšem bližší data, o která se tato generalizující konstatování opírají, což vede nutně k úvaze, zda se nejedná o závěr přespříliš schematický, příliš podléhající dojmu vlny

⁵ SOMMER, Petr: *První dvě století benediktinských klášterů v Čechách*. Studia Mediaevalia Pragensia, 2, 1991, s. 75–100. Rozmach cisterciáckého mnišství v Čechách coby ze své podstaty hlavní „konkurence“ benediktinů vyčerpávajícím způsobem přehledně sumarizovala CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. Svazek I. *Fundace 12. století*. Praha 1998; Táž: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. Svazek II. *Kláštery založené ve 13. a 14. století*. Praha 2002; Táž: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*. Svazek III. *Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*. Praha 2009. Šíření reformního proudu premonstrátských kanovníků shrnul HLAVÁČEK, Ivan: *Die Anfänge der Prämonstratenser im hochmittelalterlichen böhmischen Staat im Kontext der damaligen Ordensgeistlichkeit*. In: *Studien zum Prämonstratenserorden*. Eds. CRUSIUS, Irene – FLACHENECKER, Helmut. Göttingen 2003, s. 281–310. K tomu s řadou upřesňujících postřehů KREMER, Jan: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů ve střední Evropě do počátku 13. století*. *Dceřiná založení klášterů Steinfeld a Dünnwald* (dále jen *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů*). Magisterská diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Praha 2009.

⁶ ŠIMŮNEK, Robert: *Reprezentace české šlechty*. Praha 2013, s. 84. K tomu polemicky ANTONÍN, Robert: *Mendikanti a české země za vlády posledních Přemyslovců*. *Časopis Matice moravské*, 138, 2019, s. 12–14. K procesu šlechtických fundací v českých zemích srov. naposled ŠRÁMEK, Josef: *Založení kláštera cisterciáček v Pohledu v kontextu řádového ideálu a fundačních aktivit šlechty v českých zemích 12. a 13. století*. In: Havlíčkobrodsko, 32, Havlíčkův Brod 2018, s. 9–39.

⁷ ČERNUŠÁK, Tomáš – PROKOP, Augustin – NĚMEC, Damián: *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha 2001, s. 18–95; ŽEMLIČKA, Josef: *Mendikanti v začátcích urbanizace českých zemí*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, 21, 2018, s. 109–125; FLEMMIG, Stephan: *Die Bettelorden im hochmittelalterlichen Böhmen und Mähren (1226–1346)*. Stuttgart 2018.

⁸ Srov. GRAUS, František: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské*. Díl I. *Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do první poloviny 13. stol.* Praha 1953, s. 231–232; FIALA, Zdeněk: *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995–1310*. Praha 1975, s. 81–82; ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha 2002, s. 251; POJSL, Miloslav: *Kláštery přemyslovské Moravy*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Ed. FIFKOVÁ, Renáta. Olomouc 2006, s. 83.

vzestupu nových řádů.⁹ A to zvláště tehdy, vezmeme-li v potaz, že zřetelce, vedoucí fundátory k zřízení řeholní instituce, obvykle pokrývaly (byť s různým důrazem) širokou škálu motivů počínaje důvody pastoračními, zádušními a obecně komemoračními, přes faktory reprezentační, až po aspekty hospodářské i politické.¹⁰ Je samozřejmě nesporné, že se nové řády těšily přízni a jejich fundace tak zaznamenaly zřetelný růst, přesto ani starší benediktinské domy z života soudobé společnosti nezmizely. Během 13. a 14. století se např. zrodily ještě domy benediktinského řádu v Polici nad Metují a Broumově, v Orlově či v Praze.¹¹ Třebaže tedy ve 13. století nepochybně prožívali svůj vrchol cisterciáci, jimž přál především král Václav II.,¹² četnost kontaktů

⁹ ŠRÁMEK, Josef: „A také klášter Hradisko u Olomouce byl obnoven naším řádem“. *Konkurence mezi řeholními řády a kolektivní identity kléru v českých zemích ve 12. století*. Vlastivědný věstník moravský, 69, 2017, s. 113–128.

¹⁰ Srov. PAUK, Marcin Rafał: *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (11–13 wiek)*. Kraków–Warszawa 2000, s. 193–210; KUTHAN, Jiří: *Cisterciácké kláštery jako pohřební místa vládařských rodů střední Evropy*. In: *Historická inspirace. Sborník k počtě Dobroslava Libala*. Eds. KUBELÍK, Martin – PAVLÍK, Milan – ŠTULC, Josef. Praha 2001, s. 199–214; Týž: *Klášteří fundace posledních Přemyslovců*. In: KUTHAN, Jiří: *Splendor et Gloria Regni Bohemiae. Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity*. Praha 2008, s. 121–136; SPŮROVÁ, Markéta: *Středoevropské zbožné ženy z panovníckého prostředí ve 13. století a jejich vztah k rodovým fundacím*. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Eds. DOLEŽALOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – POŘÍZKA, Aleš. Praha 2007, s. 230–236; BOROVSKÝ, Tomáš: *Formy a funkce klášterního patronátu v době posledních Přemyslovců*. In: *Kościół w monarchiach Przemysławów i Piastów*. Ed. DOBOSZ, Józef. Poznań 2009, s. 275–284; ŠIMŮNEK, R.: *Reprezentace české šlechty*, s. 67–105.

¹¹ ŠRÁMEK, Josef: *Břevnovské opatství ve středověku. Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*. Praha 2016, s. 155–203; BAKALA, Jaroslav: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*. Eds. WIHODA, Martin – ELBEL, Petr. Brno 2002, s. 45–50, 390–401; HLEDÍKOVÁ, Zdenka: *Fundace českých králů ve 14. století*, Sborník historický, 28, 1982, s. 5–55; BLÁHOVÁ, Marie: *Klášteří fundace Karla IV.* In: BENEŠOVSKÁ, Klára – KUBÍNOVÁ, Kateřina (eds.): *Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy*. Praha 2007, s. 18–31.

¹² Srov. ŽEMLIČKA, Josef: „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“. *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.* In: NODL, Martin – SOMMER, Petr – DOLEŽALOVÁ, Eva (eds.): *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*. Praha 2004, s. 193–210; CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Václav II. a Cîteaux*. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Eds. DOLEŽALOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – POŘÍZKA, Aleš. Praha 2007, s. 158–164; Táž: *Cisterciáci na dvoře posledních Přemyslovců*. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan (eds.): *Dvory a rezidence ve středověku. Svazek II. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha 2008, s. 327–346; MALÁ, Dana: *Skladba pražského dvora za vlády Václava II.* *Mediaevalia Historica Bohemica*, 13, 2003, s. 100–130; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana: *Familiares regis. Duchovenstvo na dvoře krále Václava II.* In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Eds. DOLEŽALOVÁ, Eva – ŠIMŮNEK, Robert – DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – POŘÍZKA, Aleš. Praha 2007, s. 165–176; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a kol.: *Dvůr a církev v českých zemích středověku*. Praha 2017, s. 121–148.

s římskou kurií¹³ ukazuje, že ani benediktinský Břevnov nebyl ve srovnání s cisterciáckou Zbraslaví nijak upozaděn.¹⁴

Předmětem tohoto pojednání je proto vývoj moravských benediktinských klášterů především v období klíčového 12. a 13. století, a to s důrazem na sociální síť, v nichž byly tyto řeholní domy usazeny. Tento úhel pohledu může poukázat jak na vztahy, které tyto instituce udržovaly, tak roli, kterou hrály v soudobé společnosti.¹⁵ Sociální síť jsou pevnou součástí pojmoslovného aparátu moderní sociologie,¹⁶ avšak jednotlivé proudy je vykládají, resp. s nimi pracují různě. Pro potřebu tohoto pojednání je však podstatný poukaz na to, že lidská společnost je spíše, než množinou objektů s určitými vlastnostmi, definována strukturou vztahů, moci a závislosti. Teorie sociálních sítí se tak v sociologii stala konceptem, spojujícím optiku sociálního mikrosvěta a makrosvěta, jinými slovy šlo o to postihnout síť vztahů mezi lidmi či skupinami, které jedinci (ale i skupině jako menšímu celku) umožňuje maximalizovat zisk. Podle sociologů mají lidé obvykle k dispozici dva zdroje, které spoluurčují jejich postavení ve společnosti. Mezi zdroje první kategorie náleží finance, půda, resp. statky daným člověkem přímo kontrolované. Osoby, které disponují tímto kapitálem, sociologie nazývá patrony. Za zdroje druhé kategorie jsou pak označovány klíčové, můžeme říci strategické, kontakty s těmi, kdo kontrolují zdroje první kategorie a využívají je ke svému prospěchu. Tuto interpretační optiku moderní sociologie můžeme bez potíží uplatnit i na středověkou společnost. Pro středověkou společnost ještě spíše než pro společnost moderní platí její hierarchické uspořádání (byť ne v podobě

¹³ BLÁHOVÁ, Marie: *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*. In: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*. Eds. DERWICH, Marek – POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. Opole–Wrocław 1996, s. 363–368.

¹⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *České, moravské a slezské kláštery v kontaktu s kurií v letech 1305–1342*. In: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*. Eds. DERWICH, Marek – POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. Wrocław–Opole 2000, s. 629–630.

¹⁵ SROV. OERTEL, Christian: *Aristocratic Networks and Monastic Communities: The Case of the Dominican Convent of Sigtuna, Sweden, and the Nobles of Uppland (Late Thirteenth–Early Fourteenth Centuries)*. *Journal of Medieval Monastic Studies*, 5, 2016, s. 93–112; ŠRÁMEK, Josef: *Sociální síť konventu cisterciáček Vallis sanctae Mariae v Pohledu ve středověku*. In: Havlíčkobrodsko 31. Havlíčkův Brod 2017, s. 7–25; NOVÁK, Jakub: *Na pomezí elit – sebe prezentace a sociální síť nobilitovaných měšťanských rodin na příkladu olomouckých Salczarů*. *Historica Olomucensia*, 55, 2018, s. 87–111; REITINGER, Lukáš: „*Penes nobilem Vlticum de Rozemberg*“. *Rožmberští klienti v síti Zikmundovy strany*. *Husitský Tábor*, 22, 2018, s. 54–89.

¹⁶ *Sítě sociální*. In: MAŘÍKOVÁ, Hana – PETRUSEK, Miloslav – VODÁKOVÁ, Alena a kol.: *Velký sociologický slovník*. Svazek II. P–Z. Praha 1996, s. 986.

klasické pyramidy a pouze do jisté míry a proměnlivě v čase),¹⁷ kdy se jednotlivci (resp. sociální skupiny) rozlišují podle majetku, moci a prestiže. Čím výš pak člověk stojí, tím větší výtěžnost jeho sociální síť má, přičemž nejde jen o to, že zahrnuje kontakty podobné hierarchické výše (a vyšší), ale násobí se i možnost významných, leč zprostředkovaných kontaktů. Sociologie přitom rozlišuje tzv. silné (blízké) a slabé (vzdálené) vazby. Jakkoliv prostřednictvím silných vazeb člověk dosahuje snáze svých cílů (tyto vazby bývají podle sociologů přínosem např. při ochraně již získaných zdrojů a eliminují tak faktor nejistoty), podceňovat nelze ani vazby tzv. slabé. Ty jsou podle sociologie výhodné, když vedou k osobám výše postaveným, k nimž by se jinak jedinec nedostal. Tyto slabé vazby tak člověka propojují s prostředím vzdálenějším, než jaké sdílí se svým bezprostředním okolím, tj. silnými vazbami, a proto zvláště v časech krize či potřeby nabývají na významu, neboť otevírají nové možnosti.¹⁸ Optiku silných a slabých vazeb pak můžeme uplatnit i na sociální síť středověkých klášterů. Třebaže největší výpovědní hodnotu mají svědectví, kdy představitelé jednoho kláštera vystupují např. jako svědci či jako rozhodčí ve prospěch jiné instituce či jedince, opomenout nelze pro vytčené období kontakty s panovníky, biskupy a jinými elitami soudobé společnosti, přitom ovšem nevíme, nakolik byly tyto kontakty, odrážející se v dochovaných pramenech (především diplomatického rázu)¹⁹ formální. Pak nabývá na významu právě teorie slabých vazeb v sociálních sítích, protože díky nim mohou mít smysl i další osoby, které se ve středověkých listinách v rámci tzv. svědeckých řad vyskytují. Jakkoliv skutečný vliv těchto osobností nedokážeme potvrdit (nelze popřít, že povětšinou patřili do okruhu vydavatele písemnosti), zároveň nemůžeme ani vyloučit, že právě tyto osobnosti mohly sehrát roli onoho zprostředkovatele kontaktů s vyšším společenským patrem.

V předmětném období vlády panovníků přemyslovského rodu v českých zemích fungovala na Moravě tři benediktinská opatství.²⁰ S ohledem

¹⁷ Pro představu o úvahách o společenském rozvrstvení ve středověku srov. alespoň LE GOFF, Jacques (ed.): *Středověký člověk a jeho svět*. Praha 1999; BLOCH, Marc: *Feudální společnost*. Praha 2010; DUBY, Georges: *Tři řády aneb představy feudalismu*. Praha 2008. V úvahu je pak třeba brát nejen rozdíl mezi učenickou teorií a praxí, ale ke zmíněným faktorům je třeba započíst i faktor sakrality moci, viz BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha 2004; KANTOROWICZ, Ernst: *Dvě těla krále. Studie středověké politické teologie*. Praha 2014.

¹⁸ KELLER, Jan: *Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha 2009, s. 21–27.

¹⁹ V textu pracuji s ohledem na limity rozsahu i soudržnosti koncepce výkladu dominantně se svědectvím listinných pramenů a ponechávám stranou např. nekrologia či pozdější opisy pramenů (které by kupř. pro Hradiště šlo použít), neboť s ohledem na svůj charakter představují téma sui generis a jeho recepci rozsah tohoto pojednání neumožňuje.

²⁰ Sumarizuje ŠRÁMEK, J.: *Mezi normou, reformou a praxí*, s. 53–133, 203–230, 242–253.

na nejasné kořeny rajhradské komunity náležitý pomyslný primát nejstarší benediktinské fundace na Moravě klášteru Hradiště u Olomouce,²¹ jehož počátky spadají do let 1077–1078. Zmíněný rajhradský klášter byl sice podle tradice založen mezi lety 1045–1048, situaci však komplikuje skutečnost, že nejstarší prameny tvoří falza. Poprvé je tak Rajhrad bezpečně doložen až v letopise tzv. Kanovníka vysehradského k roku 1136 jako místo schůzky olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka a znojemského knížete Konráda.²² Až do sklonku 13. století však prameny nedávají jasnou odpověď na otázku, jaký byl status rajhradské komunity. Různí se tak názory badatelů, zda šlo o původně kolegiální kapitolu, která až postupem času nabyla charakteru benediktinského kláštera a ještě později byla „devalvována“ v probošství, závislé na břevnovském opatství, anebo jestli byl Rajhrad benediktinským klášterem od počátků, jakkoliv se v čase vyvíjel jeho vztah k mateřskému opatství.²³ Poté, co se na Hradišti pevně zabydleli premonstrátské kanovníci, stala se nejvýznamnějším benediktinským opatstvím na Moravě Třebíč. Také tento řeholní dům vznikl díky podpoře moravských knížat z rodu Přemyslovců, konkrétně bratří Oldřicha Brněnského a Litolda Znojemského, a to mezi lety 1101–1104.²⁴ Analogii s Hradištěm představuje i skutečnost, že fundace třebíčského opatství byla moravskými knížaty patrně pojímána

²¹ WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradiško u Olomouce* (dále jen *Benediktinská kapitola*). In: Ve stopách sv. Benedikta. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 32. Za atypické označil okolnosti vzniku kláštera také SOMMER, Petr: *Sázava a české kláštery 11. století*. In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa. Ed. SOMMER, Petr. Praha 2006, s. 152.

²² VIZ ŠRÁMEK, Josef: *Rajhradský klášter jako enigma moravských středověkých dějin? Cesta Rajhradu k probošství v horizontu 11.–14. století*. Vlastivědný věstník moravský, 66, 2014, s. 45–62; Týž: *Kníže zakladatel? Otázka paměti o vládě Břetislava I. na Moravě v moderním historiografickém paradigmatu i v pramenech domácí proveniencce 12. až 14. věku*. Historica Olomucensia, 44, 2013, s. 11–41; ZAPLETALOVÁ, Dana: *Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu*. In: Brno v minulosti a dnes 16. Brno 2002, s. 13–31; Týž: *Okolnosti založení rajhradského kláštera a otázka věrohodnosti pseudobřetislavských falz*. Vlastivědný věstník moravský, 71, 2019, s. 238–256.

²³ JAN, Libor: *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*. In: Ve stopách sv. Benedikta. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 19–27; ŠRÁMEK, Josef: *Na okraj počátků Břetislavovy fundace v Rajhradě. Příspěvek ke vztahu rajhradského a břevnovského kláštera v 11.–13. století*. In: Documenta Pragensia Supplementa II. Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku. Eds. HRDINA, Jan – MAŘÍKOVÁ, Martina. Praha 2011, s. 45–73; ZAPLETALOVÁ, Dana: *Počátky rajhradského kláštera – monastické, nebo kolegiální? Studia mediaevalia Bohemica*, 8, 2016, s. 219–245.

²⁴ VIZ FIŠER, Rudolf: *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství*. Brno 2001; Týž: *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*. Třebíč 2004; MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Církevní instituce na Moravě a historické pozadí vzniku třebíčského kláštera*. In: Ve stopách sv. Benedikta. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 57–83.

jako výraz ambicí jejich rodové větve v duchu seniorátního řádu v časech sporu o nástupnictví na pražském stolci.²⁵ Pro kontext je do tohoto výčtu ještě třeba doplnit lokalitu Uherčice, kde kolem tamního farního kostela, který byl inkorporován benediktinskému opatství ve Vilémově u Čáslavi,²⁶ a kolem něhož se v průběhu času konstituoval z důvodů ekonomických i správních benediktinský klášter se statutem probošství, podřízený právě Vilémovu.²⁷ Stranou ponechávám benediktinské opatství v Orlové, které vztahy pojily primárně s polským prostředím prostřednictvím mateřského kláštera Tyniec u Krakova.²⁸ Benediktinský dům v Orlové tak představuje velmi specifický, těžko souměřitelný unikát.²⁹

Přednostní postavení mezi moravskými domy řehole sv. Benedikta má vyhrazeno benediktinské opatství Hradiště u Olomouce, neboť šlo nejen o první klášter černě oděných mnichů na Moravě, ale tito řeholníci si také poprvé v dějinách českého státu vymohli (hned dvojí) písemné potvrzení fundačního aktu.³⁰ Tyto písemnosti z počátku února roku 1078, jakkoliv složitě geneze, neboť se nedochovaly v originále, tak skýtají základní informace o postavení hradištského kláštera v soudobé společnosti.³¹ Klíčová byla v první řadě přízeň vlastních zakladatelů, tedy moravského (olomouckého)

²⁵ WIHODA, Martin: *Testament knížete Břetislava*. In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Ed. FIFKOVÁ, Renáta. Olomouc 2006, s. 33–50. Srov. k dobovému kontextu Týž: *Morava v době knížecí 906–1197* (dále jen *Morava v době knížecí*). Praha 2010, s. 152–158.

²⁶ VÍZ SOMER, Tomáš: *Patronátní kostely vilémovského kláštera ve druhé polovině 14. a na počátku 15. století*. Havlíčkobrodsko 27. Havlíkův Brod 2013, s. 7–53; ŠRÁMEK, Josef: *Benediktinské opatství ve Vilémově na Havlíčkobrodsku a jeho vazby k Moravě ve středověku*. *Vlastivědný věstník moravský*, 66, 2014, s. 225–237.

²⁷ MLATEČEK, KAREL – MLATEČKOVÁ, Marie: *Uherčice*. Uherčice 2002, s. 40; ŠRÁMEK, J.: *Mezi normou, reformou a praxí*, s. 281–300.

²⁸ VÍZ BIERMANN, Gottlieb: *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau im Teschnischen*. In: *Programm des k. k. evangelischen Gymnasiums in Teschen 1862*, s. 5–11; DZIECHCIARZ, Renata: *Fundacja opactwa w Orłowej w księstwie cieszyńskim*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historie 9*. Ostrava 2002, s. 5–16.

²⁹ ŠRÁMEK, J.: *Mezi normou, reformou a praxí*, s. 360–366.

³⁰ WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 32–33, 35.

³¹ CDB I, č. 79, s. 82–85; CDB I, č. 80, s. 85–87. Ohledně pravosti dokumentů existuje obsáhlá rozprava, současné bádání však oba dokumenty zásadě nerozporuje. Srov. DUĐÍK, Beda: *Dějiny Moravy. Díl II*. Praha 1875, s. 282, pozn. 3; PINKAVA, Viktor: *O některých podvržených listinách kláštera Hradištského*. *Časopis Matice moravské*, 33, 1909, s. 392–400; HRUBÝ, Václav: *Tři studie k české diplomatice*. Brno 1936, s. 81–86; ZAORAL, Prokop: *K zakládací listině hradištského kláštera z roku 1078* (dále jen *K zakládací listině hradištského kláštera*). *Československý časopis historický*, 16, 1968, s. 275–283; DOLISTA, Karel: *Ještě k listinám hradištského kláštera z roku 1078*. *Československý časopis historický*, 19, 1971, s. 111–118; BISTŘICKÝ, Jan:

knížete Oty I. a jeho manželky kněžny Eufemie, stejně jako podpora Otova staršího bratra a vládnoucího knížete Vratislava II. Zajímavý je i pohled na svědky založení nového řádového ústavu.³² Po knížeti Vratislavovi II. stojí na druhém místě biskup Jan, následují benediktinští opati Meinhard z Břevnova a Vít ze Sázavy, blíže nespecifikovaní kaplani Svatobor, Benedikt, Petr a velmoži Smil, Předa, Milota, Božepor a další (již nejmenovaní). Jako svědci vystupují na následné listině Vratislava II., kterou vládnoucí Přemyslovec znovu podpořil bratrovu fundaci, znovu benediktinští opati Meinhard a Vít a blíže nezařazení Svatobor, Benedikt, Petr, Ben (Benedikt), Předa (u nichž se lze jen domýšlet, nakolik šlo o osoby shodné se svědky na o dva dny starší listině knížete Oty) a další, opět nejmenovaní. Je pravděpodobné, že i s ohledem na zařazení v obou listinách (zvláště v listině Vratislavově) lze uvedeného Svatobora ztotožnit se stejnojmenným synem knížete Spytihněva II. (tedy Vratislavovým a Otovým synovcem), jenž v letech 1085–1086 patrně pod jménem Fridrich zastával post akvilejského patriarchy. Jeden ze zmíněných Benediktů by pak podle úvah Lukáše Reitingera mohl být totožný s budoucím proboštem kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jejíž chrám byl vysvěcen rok po hradišských událostech. V případě kaplana Petra by pak mohlo jít o probošta kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, který z Vratislavova pověření vedl v letech 1070 a 1073 poselstvo k papežské kurii za účelem jednání o zřízení vyšehradské kapituly.³³ Hradišské opatství tak bylo od svých počátků úzce spjato s olomouckou větví přemyslovského rodu, klášterní kostel nejspíše sloužil jako rodová nekropole olomouckých knížat.³⁴

Zakládací listiny kláštera Hradiska u Olomouce a počátky české panovnické listiny (dále jen *Zakládací listiny kláštera Hradiska*). Vlastivědný věstník moravský, 45, 1993, s. 131–136.

³² K možnostem interpretace svědeckých řad srov. ŠPŮROVÁ, Markéta: *Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století)*. Mediaevalia Historica Bohemica, 9, 2003, s. 57–60.

³³ REITINGER, Lukáš: *Vratislav. První král Čechů*. Praha 2017, s. 138. K osobnosti Svatobora-Fridricha srov. KALHOUS, David – KOPAL, Petr – MORAVCOVÁ, Irena – POLANSKÝ, Luboš: *Přemyslovská dynastie: Soupis členů původního českého panovnického rodu* (dále jen *Přemyslovská dynastie*). In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef – MAŠKOVÁ, Pavlína – NOVOTNÝ, Robert (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha 2009, s. 545, 555.

³⁴ WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 35; BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě* (dále jen *Kláštery, panovník a zakladatelé*). Brno 2005, s. 26; MLČÁK, Leoš: *Ostatky přemyslovských zakladatelů kláštera na Hradisku u Olomouce. K 940. výročí vysvěcení kláštera* (dále jen *Ostatky přemyslovských zakladatelů*). Vlastivědný věstník moravský, 70, 2018, s. 115–123. Dříve spíše opatrně nadnášenou tezi, jak se zdá, potvrzují aktuálně probíhající antropologické analýzy ostatků, vyzdvížených v kostela sv. Štěpána v Klášterním Hradisku. Srov. <https://olomouc.rozhlas.cz/antropologicky-pruzkum-kosti-olomouckych-premyslovcu-se-prodluzuje-archeologove-7714390> (citováno 1. 5. 2020); <https://olomouc.rozhlas.cz/analzyzy>

Přízeň potomků bájného Oráče si benediktini podrželi i po skonku svých zakladatelů. Z konfirmace králů Vladislava I. a Přemysla Otakara II. víme, že vnuk knížete Oty I. a kněžny Eufemie, olomoucký kníže Václav, tak pamatoval na hradištské opatství darem, jimž také hodlal uctít památku svého strýce Otty II., který padl roku 1126 v bitvě u Chlumce.³⁵ Slibný rozkvět benediktinského konventu v Hradišti však byl náhle ukončen v polovině 12. století, když byli na místo černých mnichů z rozhodnutí knížete Oty III. a podle všeho pod vlivem biskupa Jindřicha Zdíka uvedeni premonstrátské kanovníci.³⁶ Důvod této změny řeholní orientace není z pramenů zřejmý, a tak se stal předmětem řady dohadů. Např. Martin Wihoda na základě hradištských letopisů vyslovil domněnku, že benediktinům se mohl stát osudným spor biskupa s moravskými knížaty, resp. přimknutí mnichů k rodině svého zakladatele v tomto střetu.³⁷ Podceňovat však nelze ani důvody v podobě proměny dobové zbožnosti a s tím spjaté obliby moderních řeholních proudů, včetně subjektivních preferencí biskupa Zdíka.³⁸

Ani po nahrazení benediktinů premonstráty však Hradiště nezmizelo ze zřetele Přemyslovců. V roce 1160 potvrdil král Vladislav I. hradištské kanonii držbu jejich statků, přičemž tato písemnost přináší svědectví o předchozí donaci olomouckého knížete Oty III.³⁹ S ohledem na vývoj mezi lety 1150–1160 je zajímavý pohled na svědky, kteří potvrdili Vladislavovo pořízení. Vidíme zde v první řadě pražského biskupa Daniela a moravského biskupa Jana IV., za nimi pak příslušníky přemyslovské dynastie, nejprve královy bratry, knížata Děpolda I. a Jindřicha, dále Vladislavova syna Bedřicha a poté moravského knížete Konráda II. Znojemského. Následují církevní představitelé: premonstrátský opat Gezo ze Strahova, benediktinský opat Petr z Břevnova,

kosti-z-olomouckeho-kostela-svateho-stepana-pomohou-odhalit-podobu-8044027 (citováno 1. 5. 2020).

³⁵ CDB I, č. 110, s. 110–111, č. 208, s. 194–197.

³⁶ Srov. NOVOTNÝ, Václav: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*. Časopis Matice moravské, 50, 1926, s. 155–170; WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 37–38; ŠRÁMEK, Josef: *Vzestup a pád rodové fundace olomouckých Přemyslovců. Několik slov ke konci benediktinského konventu v klášteře Hradiště u Olomouce* (dále jen *Vzestup a pád rodové fundace*). Střední Morava, 32, 2011, s. 4–15. Chronologii pohnutých událostí na Hradišti kolem po polovině 12. století naposled precizoval KREMER, J.: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů*, s. 65–66.

³⁷ WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 37–38; Týž: *Morava v době knížecí*, s. 189, 203–204. Srov. BOROVSKÝ, T.: *Kláštery, panovník a zakladatelé*, s. 26.

³⁸ Srov. WIHODA, Martin: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*. In: HANUŠ, Jiří a kol.: *Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě*. Brno 2011, s. 116–140; ŠRÁMEK, J.: *Vzestup a pád rodové fundace*, s. 5–10.

³⁹ CDB I, č. 208, s. 194–197.

benediktinský opat Petr z Ostrova u Davle, benediktinský opat Silvestr ze Sá-zavy, benediktinský opat Vilém z Vilémova, premonstrátský opat Gotšalk ze Želiva, premonstrátský opat Bohumil z Litomyšle, benediktinský opat Hugo z Podlažic, benediktinský opat Mysloch z Opatovic nad Labem, benediktinský opat Naděj z Třebíče, dále pražský probošt Oldřich, za boleslavskou kapitolu děkan Pavel, mistr Jeroným a probošt Petr, mělnický probošt Jurata a žatecký probošt Albert, z královských úředníků pak kancléř Nemoj, stol-ník Kochan, číšník Wetcello, maršálek Vojslav, plzeňský kastelán⁴⁰ Držislav, žatecký kastelán Jarohněv, vysehradský kastelán Jindřich a další, již nejmeno-vaní, čeští hodnostáři. K letům 1195 a 1196 se pak hlásí v otázce dochování problematický záznam o podpoře Hradiště posledními olomouckými knížaty z rodu Oty I. Vladimírem a Břetislavem.⁴¹ A ještě roku 1201 myslel z pozice správce olomouckého „úřdu“⁴² na dobro hradištské fundace Přemysl Ota-kar I., který zde zároveň hovořil ústy svého bratra Vladislava Jindřicha, man-želky Konstancie a syna Vratislava, přičemž vzpomenu l i zesnulá olomoucká knížata Vladimíra a Břetislava.⁴³ Jako svědkové pak na Přemyslově listině vy-stupují biskupové olomoucký a pražský Bavor a Daniel, premonstrátský opat Albert ze Strahova, premonstrátský opat Myslen z Litomyšle, premonstrát-ský opat Jiří z Louky, benediktinský opat Tyburc z Třebíče, probošt pražské kapituly Florián, vysehradský probošt Florián, boleslavský probošt Ondřej,

⁴⁰ K překladu latinského termínu *prefectus* srov. JAN, Libor: *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy* (dále jen *Vznik zemského soudu*). Brno 2000, s. 38–42; JANIŠ, Dalibor: *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku* (dále jen *Zemské soudnictví*). Brno 2013, s. 86–107.

⁴¹ CDB I, č. 353, s. 317–318; č. 354, s. 318–319. Srov. HLAVÁČEK, Ivan: *Olomouc jako místo vydání a olomouctí vydavatelé a příjemci v našich listinách do r. 1253*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy* 8. Olomouc 1990, s. 69; WIHODA, Martin: *Poslední donace olomouckých úředníků*. In: Pocta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesorů Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. Eds. CHOCHOLÁČ, Bronislav – MALÍŘ, Jiří. Brno 2002, s. 67–73; ELBEL, Petr: *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století* (dále jen *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště*). In: *Ve stopách sv. Benedikta*. Eds. JAN, Libor – OBŠUSTA, Petr. Brno 2002, s. 50–51.

⁴² Trebaže Přemysl Otakar I. i Vladislav Jindřich vystupovali jako následníci moravských knížat, fakticky již byl v této době systém dílčích „úředních“ knížectví minulostí. Srov. WIHODA, Martin: *Vznik moravského markrabství*. Český časopis historický, 97, 1999, s. 453–475; Týž: *Jeden duch a jedno knížectví milevského opata Jarlocha. Politické uspořádání přemyslovských držav mezi léty 1197 a 1222*. In: *Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*. Ed. POJSL, Miloslav. Olomouc 2006, s. 53–78; BAKALA, Jaroslav: *Holasické pomezí v 11. a 12. století*. In: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií*. Eds. WIHODA, Martin – ELBEL, Petr. Brno 2002, s. 53–69; Týž: *Holasická provincie a formování opavského vévodství*. In: *Tamtéž*, s. 70–90; JAN, L.: *Vznik zemského soudu*, s. 17–32; JANIŠ, D.: *Zemské soudnictví*, s. 47–75.

⁴³ CDB II, č. 21, s. 17–18.

děkan olomoucké kapituly Balduin, kanovník pražské kapituly Vitalis, dále pak královský komoří Slavko a moravský komoří Bohuslav a řada dalších sice vyjmenovaných, leč blíže neurčených svědků. Podle falz, hlásících se do let 1200 a 1201,⁴⁴ byl příznivcem Hradiště i Přemyslův bratr, markrabě Vladislav Jindřich.⁴⁵ I tato písemnost svědčí o tom, že markrabě se u hradištských premonstrátů těšil dobré pověsti.⁴⁶ Ve výsledku tento letný přesah za rámec „benediktinské kapitoly“ v historii hradištské fundace ukazuje relativně pevnou roli Hradiště jakožto rodového založení přemyslovské dynastie.

Dalším dokladem o sociálních vazbách je samozřejmě původ prvního konventu. Bohužel, v případě Hradiště nelze říci, odkud mniši do nově zřízeného kláštera přišli. Starší tradice spojovala fundaci knížete Oty I. s břevnovským opatstvím, jehož představený Meinhard byl (spolu se sázavským opatem Vítem) jedním ze svědků založení nového řádového domu. Břevnov vazby na olomoucké prostředí jistě měl, už prostřednictvím svého někdejšího bratra Jana, který byl knížetem Vratislavem dosazen na moravský biskupský stolec.⁴⁷ Na místě je však zvážit, jaký byl skutečný potenciál Břevnova pro takový krok. Z analýz Zdeňka Boháče víme, že početnost osazenstva domácích konventů ještě v době předhusitské nelze přeceňovat⁴⁸ a není důvod si myslet, že by tomu v době, kdy se v přemyslovských zemích teprve tvořila základní monastická mapa, mělo být jinak. Samotný Břevnov byl před polovinou 11. století osazen novou řeholní misí z kláštera Nieder Altaich, mezi lety 1073–1086 zdejší bratři podle všeho uvedli v život Vratislavovu novou fundaci v Opatovicích nad Labem, v roce 1097 pak břevnovští mniši nahradili (resp. doplnili) konvent na Sázavě. V tomto světle se pak jeví podnětně alternativa, kterou nabídl Jan Bistřický. Počátky hradištského kláštera by se tak mohly pojit s uherským prostředím, odkud pocházela jak Otova choť,

⁴⁴ Podle soudu Martina Wihody premonstrátská kanonie na Hradišti disponovala několika pravými listinami markraběte Vladislava Jindřicha, které se posléze staly základem dalších listinných falz, jimiž se vylepšovaly nedostatky starších privilegií. Srov. WIHODA, Martin: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007, s. 271, 276. Ve věci sdělnosti a možností interpretace středověkých listinných falz především 13. století srov. ŠRÁMEK, Josef: „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 2, 2009, s. 13–37.

⁴⁵ CDB II, č. 351, s. 362–364; č. 352, s. 364–368.

⁴⁶ ELBEL, P.: *Hospodářské zázemí kláštera Hradiště*, s. 42–43; WIHODA, M.: *Vladislav Jindřich*, s. 268–278.

⁴⁷ ŠRÁMEK, Josef: *K výročí roku 1063. Moravský biskup Jan aneb O jednom obrazu z Kosmovy kroniky*. Vlastivědný věstník moravský, 65, 2013, s. 228–244.

⁴⁸ BOHÁČ, Zdeněk: *K počtu řeholníků v předhusitských kláštorech*. In: Historická geografie 29. Praha 1997, s. 11–17.

kněžna Eufemie, tak manželka jeho bratra Vratislava, Adléta.⁴⁹ Indicií pro tuto možnost je jak patrocinium klášterního kostela,⁵⁰ tak poznatky diplomatické, podle nichž existují zjevné souvislosti mezi zakládací listinou Hradiště a uherského kláštera Szad, byť nejspíše v rovině společné předlohy.⁵¹ S uherským prostředím měl nadto kníže Vratislav kontakty širší, manželský svazek s Arpádovnou Adlétou v letech 1057–1062⁵² byl toliko jejich vyústěním.⁵³ Více toho neznáme ani o prvních hradištských představených. Opat Jan, jenž je jmenován v listině knížete Oty a kněžny Eufemie (a o němž ještě Josef Teige soudil, že byl břevnovským mnichem),⁵⁴ se objevuje ještě na stránkách domácího letopiseckého svodu, tzv. análů hradištsko-opatovických, avšak jen ve stručné zmínce udávající Janovu smrt a nástup nového opata Bermara roku 1081.⁵⁵

Z dalších osudů hradištského kláštera můžeme vysledovat určitou vazbu na prostředí olomoucké biskupské kapituly, neboť podle posledních výzkumů to byli mimo jiné benediktinští řeholníci z kláštera Hradiště, kdo se podílel nikoliv nevýznamnou měrou na fungování proslulého skriptoria⁵⁶ morav-

⁴⁹ KALHOUS, D. – KOPAL, P. – MORAVCOVÁ, I. – POLANSKÝ, L.: *Přemyslovská dynastie*, s. 554–555.

⁵⁰ WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 34. Srov. KRZEMIEŃSKA, Barbara: *Olomoučtí Přemyslovci a Rurikovci*. Časopis Matice moravské, 106, 1987, s. 260.

⁵¹ *Diplomata Hungariae antiquissima* I, Budapest 1992, č. 58, 182–185. Srov. BISTRICKÝ, J.: *Zakládací listiny kláštera Hradiska*, s. 131–135. Na potenciál uherského diplomatického materiálu poukazoval už ZAORAL, P.: *K zakládací listině hradištského kláštera*, s. 283.

⁵² K s ohledem na rok úmrtí kněžny Adléty tak není možné, aby se účastnila vysvěcení oratoře hradištského kláštera, jak uvádí MLČÁK, L.: *Ostatky přemyslovských zakladatelů*, s. 115.

⁵³ REITINGER, L.: *Vratislav*, s. 137–138. Uherské stopy lze nalézt také v tzv. *Necrologiu Bohemicum*, kde jsou uvedena jména uherských králů Gejzy a Ladislava. Viz GRAUS, František: *Necrologium Bohemicum – Martyrologium Pragense a stopy nekrosmovského pojetí českých dějin*. Československý časopis historický, 15, 1967, s. 789–810 (kde je zahrnuta i edice pramene); dále pak nověji DRAGON, Michal: *Necrologium bohemicum. Příspěvek k otázce místa jeho vzniku*. In: *Documenta Pragensia* 20. Praha 2002, s. 13–23.

⁵⁴ TEIGE, Josef: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do roku 1300)* (dále jen *Zpráva o pramenech*). In: *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická* 12. Praha 1893, s. 26.

⁵⁵ *Letopisy hradištsko-opatovické*. *Fontes rerum Bohemicarum* II, Praha 1874, s. 390.

⁵⁶ Srov. FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha 1960; BISTRICKÝ, Jan: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. Sborník archivních prací 33, 1983, s. 32–74; Týž: *Listinná tvorba v Olomouci ve 12. století*. In: *Historická Olomouc a její současné problémy* 8. Olomouc 1990, s. 45–56; Týž: *Das Urkundenwesen der Olmützer Bischöfe des 12. und 13. Jahrhunderts*. In: *Die Diplomatie der Bischofsurkunde vor 1250*. Eds. HAIDACHER, Christoph – KÖFLER, Werner. Innsbruck 1995, s. 131–137; Týž: *Zdíkovy listiny*. Český časopis historický, 96, 1998, s. 292–306; HAVEL, Dalibor: *Rukopisy a listiny*

ského biskupa Jindřicha Zdíka.⁵⁷ Vedle dokladů paleografického charakteru, které doložil minuciózními studiemi Dalibor Havel,⁵⁸ je indicií i skvostný dedikační obraz tzv. olomouckého horologia neboli kolektáře.⁵⁹ Ten v rozvržení scény zcela ignoruje nejbližší spolupracovníky biskupa, kanovníky jeho kapituly, ale zachycuje právě hradištskou benediktinskou komunitu, v čele jejíhož skriptoria stál na dané době písař označený zkratkou „R“. ⁶⁰ Hradištské skriptorium kulminovalo současně se skriptoriem kapitulním, biskupským, mělo však vyšší úroveň. Mezi oběma prostředími tak lze předpokládat kooperaci, jejímž zřejmým dokladem je právě olomoucký kolektář.⁶¹ Proslavená scéna se tak stává výmluvným dokladem sebevědomí bratří z nejstaršího řádového kláštera na Moravě s prominentním charakterem střediska napojeného na dvorské prostředí olomouckých přemyslovských knížat.⁶²

Jistou indicií o vazbách hradištské benediktinské komunity jsou klášterní letopisy, známé jako anály hradištsko-opatovické.⁶³ Letopisy odráží zjevný zájem o osudy zakladatelské rodiny, a to v širším slova smyslu. Sledují narození i úmrtí v přemyslovském rodě, a to jak v případě moravských větví,

z doby episkopátu Jindřicha Zdíka. In: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. HRBÁČOVÁ, Jana. Olomouc 2009, s. 78–87.

⁵⁷ Biskupův přehledný portrét naposledy nabídli BISTRICKÝ, Jan: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*. In: JAN, Libor a kol.: *Osobnosti moravských dějin 1*. Brno 2006, s. 27–43; ŽEMLIČKA, Josef: *Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor*. In: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. HRBÁČOVÁ, Jana. Olomouc 2009, s. 13–27; WIHODA, M.: *Morava v době knížecí*, s. 173–205.

⁵⁸ HAVEL, Dalibor: *K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století. Metodická sonda*. In: Campana codex civitas. Miroslav Flodr octogenario. Ed. NOVÁK, František. Brno 2009, s. 142, 154–158; Týž: *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích. Nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě* (dále jen *Počátky latinské písemné kultury*). Brno 2018, s. 431–461.

⁵⁹ ČERNÝ, Pavol: *Iluminované rukopisy Zdíkova skriptoria*. In: Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. HRBÁČOVÁ, Jana. Olomouc 2009, s. 88–96; BISTRICKÝ, Jan – ČERVENKA, Stanislav: *Olomoucké horologium. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*. Olomouc–Praha 2011.

⁶⁰ HAVEL, D.: *Počátky latinské písemné kultury*, s. 434.

⁶¹ Tamtéž, s. 442.

⁶² Tamtéž, s. 431. Srov. ŠRÁMEK, Josef: *Postavení benediktinů na dvorech Přemyslovců*. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a kol.: *Dvůr a církev v českých zemích středověku*. Praha 2017, s. 129–131.

⁶³ Srov. WIHODA, Martin: *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*. In: Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Eds. MALÍŘ, Jiří – VLČEK, Radomír. Brno 2001, s. 25–32; KERNBACH, A.: *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 71–73; ŠRÁMEK, Josef: *Zamyšlení nad stránkami análů hradištsko-opatovických. Poznámka na okraj jedné středověké památky ve světle současného bádání*. *Vlastivědný věstník moravský*, 63, 2011, s. 305–314.

tak větve pražské, i změny na pražském knížecím stolci. Lze konstatovat, že v tomto ohledu v zásadě nijak nevyčnívá linie olomoucká, s výjimkou oslavy knížete Oty I. při záznamu jeho úmrtí. Letopisy referují jak o zahraniční politice Přemyslovců, tak o sporech uvnitř rodu. Kromě změn na vládařském stolci podobně sledují i změny na postu pražského i olomouckého biskupa, větší pozornost upoutal přirozeně biskup Zdik. Pozornosti neunikl ani život v řádových klášterech. Opomineme-li logické zaznamenání nástupu a smrti domácích představených, tedy Hradiště a Opatovic, hradištské letopisy zaznamenaly smrt opata (patrně) třebíčského kláštera sv. Marie Kuna a nástup opata Vojtěcha či nástup sázavského opata Silvestra na pražský biskupský stolec i jeho brzkou rezignaci. Pozornosti neunikl ani požár kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle. Zaznamenán byl také požár baziliky sv. Václava na Pražském hradě. V zásadě jde ale obecně o poměrně očekávatelné údaje. Z tohoto rámce poněkud vybočují záznamy o smrti uherských králů Ladislava roku 1095 a Bély roku 1141, což patrně odkazuje na vědomí rodových kořenů kněžny Eufemie, a smrt Jindřicha, syna Wiprechta z Grojče, kde byly nejspíše důvodem úzké vztahy s rodinou krále Vratislava.⁶⁴ Třebaže snad část benediktinů na Hradišti zůstala v rouše premonstrátů,⁶⁵ osudy klášterních letopisů, které začaly být psány u Olomouce, dokončeny však byly ve východočeských Opatovicích nad Labem, svědčí o jakýchsi vztazích mezi oběma řeholními společenstvími, mezi nimiž snad dokonce byla uzavřena konfraternita, jak se domníval již Josef Teige.⁶⁶ Víme, že právě tam směřovaly kroky bratří, kteří museli opustit svůj dosavadní domov. Na základě diplomatických indicií, konkrétně shod mezi zakládacími listinami obou klášterů, se také předpokládá, že jiná část někdejších hradištských mnichů směřovala do benediktinského opatství v Třebíči.⁶⁷ Nově bylo paleografickým a diplomatickým studiem poukázáno na to, že Hradiště pojily vazby také s benediktinským opatstvím v západočeských Kladrubech. Daliboru Havlovi se totiž podařilo doložit vlivy hradištského skriptoria ve dvou exemplářích zfalšovaných tzv. zakládacích listin kladrubskeho kláštera, hlásících se

⁶⁴ *Letopisy hradištsko-opatovické*, s. 390–400.

⁶⁵ WIHODA, M.: *Vladislav Jindřich*, s. 274–278. Naopak opatrněji se k možnosti prolnutí benediktinského a premonstrátského konventu staví KREMER, J.: *Zakladatelská činnost řádu premonstrátů*, s. 66.

⁶⁶ TEIGE, J.: *Zpráva o pramenech*, s. 8.

⁶⁷ BISTRICKÝ, Jan: *Poznámka k tzv. zakládací listině třebíčského kláštera*. *Vlastivědný věstník moravský*, 54, 2002, s. 310–312. Srov. WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 34; FIŠER, Rudolf: *Třebíč. Paměť kláštera a města*. Třebíč 2018, s. 31–32.

ke knížeti Vladislavovi I.⁶⁸ Podle Havlových závěrů musel být tvůrcem těchto písemností benediktin, který získal své vzdělání na Hradišti, a poté, co zdejší opatství opustil, našel nový domov právě v západních Čechách.⁶⁹ Z dochovaných stop tak vysvítá obraz významné klášterní fundace 11. a 12. století, přičemž lze jen litovat, že hradišští benediktini nezanechali v historii výraznější otisk.⁷⁰

Na základě listinných svědectví tak vidíme klášter Hradiště u Olomouce jako typickou, dobově zcela odpovídající fundaci panovnického založení, jejíž vývoj a prosperita jsou pevně spojeny s pravidelně potvrzovanou přízní zakladatelské rodiny. Vidíme, že opatství se vcelku konstantně těšilo zájmu Přemyslovců, a to nejen z přímé rodové linie Oty I. Klíčová je ovšem indicie, že ani po usazení premonstrátských kanovníků na Hradišti v polovině 12. století se tento vztah zřejmě dramaticky nemění. Také pohled na obsah svědečných řad dochovaných listin, vydaných ve prospěch hradišského opatství, odpovídá dobovým standardům, přičemž osoby zde zachycené mohly pro benediktiny představovat cenné kontakty, to je však předpoklad, který nelze blíže verifikovat. Naopak je třeba mít na paměti, že svědectví mohlo mít pro danou instituci význam veskrze formální. Listinný materiál nepřináší žádné doklady o užších stycích mezi hradišským kláštelem a olomouckým biskupstvím, které lze důvodně předpokládat, ty však naštěstí ilustrují prameny jiné povahy z doby Jindřicha Zdíka. Cenné jsou indicie o udržování vztahů s jinými benediktinskými kláštéry, a to nejen (hypoteticky) blízkou Třebíčí, ale i východočeskými Opatovicemi nad Labem a dokonce západočeskými Kladruby. Klášter Hradiště u Olomouce tak představuje pomyslnou vzorovou církevní instituci panovnického založení rané přemyslovské doby. Srovnání poznatků, dosažených při studiu pramenů hradišské proveniencce, s poměry zbývajících moravských benediktinských klášterů, tedy Třebíče a Rajhradu, pak je obsahem navazujícího pojednání, s tímto úzce spojeným.

⁶⁸ Srov. NOVOTNÝ, Václav: *Začátky kláštera kladrubského a jeho nejstarší listiny*. Praha 1932; DUŠKOVÁ, Sáša: *Studie k českému diplomatovi 2. Listiny kladrubske*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university, 2, 1954, s. 285–307; KALHOUS, David: *Creating bonds, creating memories. Monasteries Kladruba and Opatovice in Twelfth century and their forgeries*. *Studia historica Brunensia*, 65, 2018, s. 37–50.

⁶⁹ HAVEL, D.: *Počátky latinské písemné kultury*, s. 455–459.

⁷⁰ Tak konstatoval již WIHODA, M.: *Benediktinská kapitola*, s. 38. Srov. TEIGE, J.: *Zpráva o prame-nech*, s. 1–79.

RESUMÉ

*SOCIÁLNÍ SÍŤ MORAVSKÝCH BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ V DOBĚ
PŘEMYSLOVSKÉ (ČÁST 1. HRADIŠTĚ U OLMOUC)*

Vzestup nových řeholních hnutí cisterciáků a premonstrátů ve 12. století představuje již tradiční téma světové medievistiky. Český diskurz charakterizuje teze, že příčinou úspěchu těchto nových proudů bylo vnitřní vyčerpání benediktinského mnišství, které údajně nestačilo na úkoly nové doby. Chybí ovšem bližší data, která by tato generalizující konstatování podepřela, což vyvolává otázku, zda se nejedná o závěr příliš schematický. Důvody, které vedly ke zřízení nové fundace, se přitom odvíjely ze široké škály motivů počínaje důvody pastoračními, zádušními a obecně komemoračními, přes faktory reprezentační, až po aspekty hospodářské i politické. Jakkoliv je nesporné, že příchod cisterciáků a premonstrátů ukončil jistou hegemonii benediktinů, ani tyto kláštery nezmizely a byť v menší míře vznikaly v českých zemích ještě ve 13. a 14. století. Studie se zaměřuje na vývoj moravských benediktinských klášterů v době přemyslovské (tj. do konce 13. století) a na příkladu nejstaršího benediktinského domu, opatství Hradiště u Olomouce, usiluje o přiblížení sociálních sítí, v nichž byly tyto řeholní domy usazeny, a chce ukázat jak vztahy, které tyto instituce udržovaly, tak roli, kterou hrály v soudobé společnosti.

Klíčová slova: středověk, církevní dějiny, mnišství, benediktini, sociální síť, Morava, Hradiště u Olomouce

SUMMARY

*SOCIAL NETWORKS OF MORAVIAN BENEDICTINE MONASTERIES
IN THE PREMYSLID PERIOD (PART I THE OLOMOUC HRADISKO)*

The rise of new Cistercian and Premonstratensian monastic orders in the twelfth century is a traditional theme of global medieval studies. The Czech discourse proposes that the new movements could only blossom because Benedictine monasticism had bled out internally and was unable to step up to the challenges of the new era. Such generalizations however lack the support of specific data, which makes us question the conclusion as being pos-

sibly too schematic. The reasons leading to the new monastery were varied, from pastoral, mortuary, and generally commemorative incentives, through representational factors, to economic and political aspects. Although the arrival of the Cistercians and Premonstratensian meant the end of a certain hegemony of the Benedictines, the monasteries did not disappear and new ones, if fewer, were built well into the fourteenth century in the Czech lands. The study focuses on Moravian Benedictine monasteries in the Přemyslid era (until the end of the thirteenth century). It illustrates, based on the oldest Benedictine house – the Hradisko Abbey near Olomouc, the social networks in which these religious houses were perched, and shows relationships the institutions maintained and the role they played in contemporary society.

Keywords: Middle Ages, Ecclesiastical History, Monasticism, Benedictines, Social Networks, Moravia, Olomouc Hradisko

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Historické oddělení
Eliščino nábřeží 465
500 03 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: j.sramek@muzeumhk.cz